

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 346

DOI <https://doi.org/10.32782/392276>

Лишеньюк В. К.,

*аспірантка кафедри економічного права та економічного судочинства
Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

КОНСАЛТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЙОГО РОЗМЕЖУВАННЯ ІЗ КАТЕГОРІЯМИ

CONSULTING ACTIVITY: DEFINITION AND ITS CORRESPONDENCE WITH THE OTHER TERMS

Стаття присвячена аналізу поняття «консалтингова діяльність», порівняльній характеристиці цього поняття із різними суміжними за змістом поняттями та категоріями, визначенню відповідних критеріїв для їхнього розмежування. У статті наголошується на відсутності єдиного підходу до визначення поняття «консалтингова діяльність» у законодавстві та доктринальній літературі. Тому у науковців виникають складнощі при формулюванні визначення цього поняття, оскільки консалтингова діяльність здійснюється у різних сферах та галузях національної економіки та охоплює собою комплексні та неоднорідні за змістом правовідносини. Крім того, характер консалтингової діяльності поступово ускладнюється із розвитком господарських відносин в Україні та загальних глобалізаційних процесів. Таким чином, у науковій літературі існує тенденція до надмірного розширення або звуження змісту поняття «консалтингова діяльність». Зокрема, у статті підкреслюється, що визначення «консалтингової діяльності», найбільш застосовні в економічній доктрині, характеризують тільки один із видів консалтингової діяльності (управлінський консалтинг) і не можуть використовуватися для формулювання загального визначення консалтингової діяльності. Також у статті розглядаються висновки видатних зарубіжних та українських вчених щодо змісту понять та категорій подібних до консалтингової діяльності, а саме: консалтингу, консультування, діяльності консалтингових фірм та коучингу. Автор підкреслює, що консалтингову діяльність необхідно відрізнити від інших за своєю суттю правових явищ та пропонує відповідні критерії для розмежування консалтингової діяльності, а саме: суб'єкт здійснення діяльності, мета та зміст діяльності, оплатність надаваних послуг. Особливу увагу у статті приділено розкриттю господарсько-правової природи консалтингової діяльності та встановлено, що консалтинговій діяльності притаманні основні ознаки господарської діяльності. Запропоновано авторське визначення консалтингової діяльності як врегульований нормами права вид господарської діяльності, яка здійснюється спеціальними суб'єктами господарювання на професійній основі та полягає у наданні консультаційної послуги замовнику за плату, на підставі договору. Відповідне визначення доцільно закріпити на нормативно-правовому рівні у Господарському кодексі України.

Ключові слова: консалтингова діяльність, консалтинг, консультування, консалтингова послуга, господарська діяльність.

The article is devoted to the analysis of the concept of "consulting activity", comparative analysis of this concept with different related concepts and categories, definition of the appropriate criteria for their differentiation. The article emphasizes on the lack of a unified approach to the definition of "consulting activity" in legislation and works of scholars. Therefore, scientists face difficulties in defining the concept as consulting activity is carried out in various areas and sectors of the national economy and covers a complex and diverse legal relation. In addition, the nature of consulting activity is gradually becoming more complicated following development of economic relations in Ukraine and general globalization processes.

Hence, in the scientific literature there is a tendency to over-expand or narrow the content of the consulting activity. In particular, the article emphasizes that definitions of "consulting activity", which are the most applicable in economic literature, characterize only one of the types of consulting activities (management consulting) and might not be used to formulate a general definition of consulting activity. The article also examines conclusions of prominent foreign and Ukrainian scientists in respect of the content of concepts and categories similar to consulting activity, namely: consulting, provision of consulting service, activities of the consulting firms and coaching. The author emphasizes that consulting activity should be distinguished from other legal phenomena and to this end proposes the relevant criteria, in

particular the subject of activity, purpose and content of activity, payable nature of the services provided. The article pays special attention to the description of the economic nature of the consulting activity and states that key characteristics of the economic activity are inherent for the consulting activity. The author proposes definition of the consulting activity as type of economic activity regulated by the law, which is carried out by special subjects of the economic activity on a professional basis and comprises in provision of the payable consulting service to the client on the basis of the agreement. It is feasible to enshrine the relevant definition in legislation in the Commercial Code of Ukraine.

Key words: *consulting activity, consulting, consulting, counselling, consulting service, economic activity.*

Постановка проблеми. Ускладнення господарських відносин та глобалізаційні процеси зумовили розвиток консалтингової діяльності в Україні. Проблеми, що виникають під час здійснення господарської діяльності, є різноманітними та доволі часто їхнє вирішення потребує аналізу сторонньої (незацікавленої) особи, яка має відповідні професійні навички та знання, – консультанта. Однак, незважаючи на зростаючу роль консалтингової діяльності у сфері господарювання в Україні, це поняття не роз'яснене на рівні нормативно-правових актів та залишається фрагментарно дослідженим у господарсько-правовій доктрині. Окрім цього, враховуючи комплексний характер консалтингової діяльності, необхідно визначити співвідношення цього поняття із суміжними поняттями та категоріями, таких як консалтинг, консультування, діяльність консалтингових фірм та коучинг. Недостатня недослідженість цих питань у науковій доктрині та законодавстві зумовили вибір теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні підходи до визначення поняття консалтингу можуть бути знайдені у працях зарубіжних вчених, зокрема, таких як Л. Грейнер, Р. Мезгер, Ф. Стеєле. Серед учених-правознавців окремі питання здійснення консалтингової діяльності досліджували Г. Шаркова, О. Грабарчук, Л. Сітдікова та ін. Проблематиці консалтингу та консалтингової діяльності також присвячені праці представників економічної науки, зокрема О. Фінагіної, І. Селіванова, О. Карпенко, О. Марченко. Однак, у науковій доктрині не існує єдності щодо визначення поняття консалтингова діяльність та його співвідношення із іншими категоріями.

Мета статті полягає у формулюванні авторського визначення поняття консалтингова діяльність, встановлення критеріїв відмежування цього поняття від інших подібних понять та категорій, зокрема з урахуванням існуючих доктринальних положень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чітке визначення поняття «консалтингова діяльність» відсутнє в чинних нормативно-правових актах. Варто зазначити, що окремі закони [1] та проекти законів [2] оперують цим поняттям або суміжними поняттями (наприклад, консалтингові послуги), однак виключно у вузькому (спеціалізованому) розумінні та не містять чіткої дефініції таких понять. У науковій літературі також відсутність єдиний підхід до визначення поняття «консалтингова діяльність».

Зарубіжні вчені Л. Грейнер та Р. Мезгер взагалі стверджували, що консалтинг – це галузь, яка не може мати чіткого визначення, адже щойно встановлюються межі консалтингової галузі, як характер консультаційної роботи змінюється [3, с. 4].

Українська вчена Г. Шаркова зазначає, що «...слово «консалтинг» утворилося від англ. *consulting* – «консультування», але поняття «консалтинг» настільки широко застосовується, що цей факт збентежує навіть найдосвідченіших професіоналів у цій сфері» [4, с. 42–43].

У Економічній енциклопедії консалтинг визначається як діяльність спеціалізованих компаній із надання інтелектуальних послуг виробникам, продавцям, покупцям з різноманітних питань виробничої діяльності, фінансів, зовнішньоекономічної діяльності, створення та реєстрації фірм, дослідження і прогнозування ринків товарів і послуг, розробки бізнес-проектів, маркетингових програм, інноваційної діяльності, пошуку шляхів виходу з кризових ситуацій, підготовки статутних документів у разі створення нових підприємств і організацій тощо [3, с. 889].

Професійні організації консультантів, зокрема, такі як Європейська Федерація асоціацій консультантів з питань економіки та управління та Американська Асоціація консультантів з питань економіки та управління (АСМЕ) оперують поняттям «менеджмент-консалтинг»

та визначають його як надання незалежних пропозицій та допомоги з питань управління, включаючи визначення й оцінку проблеми (або) можливостей, рекомендацій відповідних заходів і допомогу в їх реалізації [6, с. 55].

З економічною точки зору, консалтинг досить часто ототожнюється виключно із менеджерською діяльністю щодо управління суб'єктами господарювання. Так, наприклад, В. Рапорт визначає консалтинг як різновид експертної допомоги керівникам організації у процесі розв'язання завдань перебудови управління в умовах зовнішнього і внутрішнього середовища, яке постійно змінюється [4, с. 43-44]. Однак, такі визначення можуть бути застосовними лише щодо одного із видів консалтингової діяльності, а саме управлінського консалтингу. Таким чином, вищенаведені визначення, що застосовні в економічній доктрині, характеризують тільки видове поняття (управлінський консалтинг) і не може використовуватися для формулювання загального визначення консалтингової діяльності.

Зазначимо, що зазвичай позиція науковців ґрунтується на окремих аспектах поняття «консалтингу» залежно від цілей конкретного дослідження. Так, у науковій літературі існує декілька підходів до визначення сутності консалтингу, а саме: консалтинг як процес надання професійної допомоги (А. Ткаліч, Т. Горемікіна); консалтинг як послуга (Л. Саврук); консалтинг як вид діяльності (Е. Рожкова та С. Толузаров) [7, с. 558].

На нашу думку, з юридичної точки зору консалтингова діяльність є особливим видом господарської діяльності, при цьому загальні підходи та принципи здійснення такої діяльності фрагментарно врегульовані на законодавчому рівні. Так, формально, Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) не містить консалтингової діяльності як окремого виду діяльності. Відповідно до Національного класифікатора України КВЕД ДК 009:2010 можемо визначити окремі групи видів діяльності, які по своїй суті є консалтингом, зокрема такі як:

- консультування з питань керування (70.2);
- діяльність у сфері бухгалтерського обліку й аудиту; консультування з питань оподаткування (69.2);

– діяльність у сфері інжинірингу, геології та геодезії, надання послуг технічного консультування в цих сферах (71.12) [8].

Як зазначає В. Поєдинок, КВЕД є класифікацією видів господарської діяльності за галузевим принципом, відповідно ця класифікація не охоплює всі види господарської діяльності, зокрема ті, які не можна чітко віднести до однієї галузі економіки [9, с. 132]. Особливість консалтингової діяльності якраз і полягає в тому, що вона може здійснюватися у різних галузях та сферах, наприклад, у сфері аудиту, інжинірингу, менеджменту та права.

Таким чином, доцільно проаналізувати чи консалтингова діяльність вкладається за змістом у визначення поняття господарська діяльність, що закріплене у ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу України та деталізується у науковій доктрині.

Зокрема, Л. Матвійчук трактує поняття «господарська діяльність», як самостійну, суспільно корисну діяльність юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми та форми власності чи фізичних осіб, спрямовану на виготовлення і реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг, що мають ціннову визначеність, яка поєднує приватні і публічні інтереси та здійснюється в межах чинного законодавства. Науковець визначає такі ознаки господарської діяльності:

1. Особливий суб'єктний склад (діяльність здійснюється суб'єктами господарювання).
2. Особлива сфера здійснення (суспільного виробництва).
3. Специфічний зміст діяльності – виробництво та реалізація продукції, виконання робіт та надання послуг для потреб інших осіб.
4. Вартісний характер.
5. Поєднання приватних інтересів виробника (в одержанні прибутку чи інших вигод / переваг від господарської діяльності) та публічних інтересів.
6. Виконання на професійній основі.
7. Здійснення в межах чинного законодавства [10, с. 17].

На нашу думку, консалтинговій діяльності притаманні вищенаведені основні ознаки господарської діяльності.

Для кращого розуміння поняття та сутності консалтингової діяльності, необхідно встано-

вити співвідношення цього поняття з суміжними категоріями такими як «консалтинг», «консультування», «діяльність консалтингових фірм» та «коучинг».

Співвідношення із поняттям консалтинг. Узагальнюючи погляди науковців, ми можемо зазначити, що у більшості наукових праць поняття «консалтингова діяльність» та «консалтинг» використовуються як тотожні за змістом поняття. Однак, окремі науковці (наприклад, О. Грабарчук) обґрунтовують, що консалтинг є родовим поняттям по відношенню до поняття «консалтингова діяльність», оскільки «...консалтинг включає в себе діяльність фізичних та юридичних осіб щодо надання консультацій з найрізноманітніших питань» [5, рр. 890].

Ми також підтримуємо цю позицію та зазначаємо, що розмежування наукових понять «консалтинг» та «консалтингова діяльність» можливе за критерієм суб'єкту, а саме – консалтингова діяльність здійснюється спеціалізованими суб'єктами господарювання на постійній основі. Така діяльність має підприємницький (оплатний) характер і полягає в наданні відповідних консалтингових послуг консультантами, які є фахівцями щодо певної сфери питань, надання консалтингової послуги повинно здійснюватися виключно суб'єктами підприємницької діяльності. Такими суб'єктами можуть виступати суб'єкти господарювання (юридичні особи та ФОП), що володіють особливою господарською компетенцією щодо надання консалтингових послуг.

Крім цього, як зазначає В. Мілаш, послуга є об'єктом господарсько-правового регулювання за умови, що її надання здійснюється в межах господарської діяльності послугодавця, а її замовником є учасник господарського обороту, який шляхом її отримання задовольняє господарські потреби [12, с. 175-176]. Отже, консалтингова послуга надається специфічними суб'єктами господарювання і покликана задовольнити певні потреби замовника, що виникають у процесі здійснення ним господарської діяльності.

У свою чергу, консалтинг охоплює правовідносини, що ґрунтуються на основі надання консультаційних послуг для вирішення певних питань суспільного життя. Однак, такі

послуги можуть надаватися різноманітними суб'єктами і стосуватися різних суспільних відносин (цивільних, адміністративних, трудових тощо). Таким чином, консалтингова діяльність є вужчою за змістом, чим загальний термін "консалтинг".

Співвідношення із поняттям консультування. Наступним терміном, що підлягає аналізу у рамках цього дослідження, є консультування. Наприклад, Т. Горемікіна та О. Осипенкова підкреслюють, що «консалтинг – це діяльність з консультування керівників, управлінців з широкого кола питань у сфері фінансової, комерційної, юридичної, технологічної, технічної, експертної діяльності» [11, с. 28]. Таким чином, ці вчені ототожнюють поняття «консалтинг» та «консультування».

На нашу думку, поняття «консультування» може трактуватися як залучення фахівців, що є професіоналами у певній сфері, для отримання рекомендацій щодо виявлення та вирішення проблем, що постають перед замовником, під час здійснення ним діяльності. Таким чином, консультування та консалтинговій діяльності притаманні певні подібні ознаки, зокрема такі:

- 1) однакова мета діяльності, а саме залучення професіоналів для надання порад та рекомендацій щодо певного питання;
- 2) договірний та професійний характер діяльності;
- 3) особлива сфера надання консультаційних послуг.

Однак, варто звернути увагу на те, що консультування може здійснювати й на безоплатній основі, таким чином суб'єкт надання консультаційної послуги може не мати першочергової мети отримання прибутку. Отже, пропонуємо розмежовувати поняття консультування та консалтингова діяльність за ознакою оплатності.

Співвідношення із поняттям діяльність консалтингових фірм. Цікавою є позиція Л. Сітдікової про необхідність розмежування понять «консалтинг» і «діяльність консалтингових фірм». На думку науковця, діяльність консалтингових фірм – значно ширше поняття, ніж консалтинг, і включає в себе власне консалтинг, а також реалізацію виданих рекомендацій та інші послуги. У рамках консалтингу фахівці лише створюють рекомендації, але не впроваджують їх на практиці [5, с. 889].

Однак, на сучасному етапі розвитку консалтингових відносин, ми можемо спостерігати поступове ускладнення суті та характеру консалтингових послуг. Зокрема, А. Блинов, В. Дресв'янніков зазначають, що: «...на початку 90-х років консалтинг визначався як робота спеціалізованих організацій з економічного, фінансового, торговельного, правового консультування підприємств-клієнтів; як визначення засобів і методів з подолання кризи організацій-клієнтів, а сьогодні консалтинг – вид інтелектуальних послуг, який пов'язаний з вирішенням складних проблем підприємства у сфері управління і організаційного розвитку» [7, с. 558].

Так, підхід до суті консалтингової діяльності змінюється: замовники консалтингових послуг все частіше вимагають надання комплексних послуг від консультантів, що включають в себе теоретичну складову (надання відповідних порад та рекомендацій) та практичну складову (допомога у впровадженні відповідних рекомендацій). Таким чином, залежно від конкретних обставин, консалтингова послуга не може бути повністю ототожненою із консультативною послугою, що вичерпує себе в момент надання відповідної рекомендації.

Співвідношення із поняттям термінами «коучинг». У науковій літературі також наводяться визначення консалтингу (особливо його підвиду – управлінський консалтинг), що є близьким по розумінню з терміном «коучинг». Відповідні поняття необхідно чітко розмежовувати.

Так, термін «коучинг» означає собою «допомогу співробітнику компанії у визначенні та досягненні його бізнес-цілей», яка сприяє «розкриттю потенціалу людини, щоб максимізувати свої власні результати». Черепанова В.О. підкреслює, що коучинг теж по своїй суті є консалтингом, але він стосується внутрішніх, персональних проблем менеджерів підприємства. Коучинг націлений на швидке підвищення навичок керівника або виконавця з метою ефективного вирішення бізнес-завдань. Коуч не дає порад – навпаки, він запитує. Але в результаті цих питань клієнт прояснює і чітко формулює для себе свої цілі, завдання і знаходить оптимальні шляхи їх вирішення [11, с. 30].

На нашу думку, вищенаведений аналіз В. Черепанової є дещо звуженим та стосується

виключно бізнес-коучингу як одного із різновидів коучингу. Зокрема, коучинг є багатограним явищем та використовується у різних сферах суспільного життя. Наприклад, вчені-економісти виділяють такі види коучингу як освітній коучинг, коучинг здоров'я, фінансовий коучинг, психологічний коучинг, коучинг кар'єри. Ми пропонуємо використовувати такі критерії для відмежування консалтингової діяльності від різновидів коучингу:

1) **різна мета:** консалтингова діяльність полягає в наданні певної консультативної послуги, в свою чергу коучинг ґрунтується на ідеї навчання учня. За результатами навчання учень повинен самостійно сформулювати оптимальні шляхи для досягнення своїх цілей;

2) **різний зміст діяльності:** консалтингова діяльність спрямована на вирішення проблем та окремих питань, що виникають під час здійснення господарської діяльності. При цьому, спектр таких питань може бути різноманітним – від надання суб'єктом консалтингової діяльності консультації у податковій сфері до вдосконалення корпоративної структури клієнта. Однак, коучинг направлений на формуванні певних цілей у замовника-учня для його подальшого розвитку як особистості, управління або професіонала у своїй справі.

Певна подібність консалтингової діяльності та коучингу може бути знайдена з точки зору суб'єкта надання послуги. Так, суб'єкт консалтингової діяльності та коуч повинні бути зареєстровані як суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність в певній сфері та володіти певним набором професійних якостей для надання якісних консультативних послуг. Однак, законодавство не встановлює детальних вимог щодо коуча (наприклад, щодо його освіти, стажу роботи у певній сфері) та обмеження щодо можливості здійснювати іншу оплачувану діяльність. При цьому у законодавстві можна знайти чітко регламентовані вимоги до суб'єктів консалтингової діяльності, що надають свої послуги у певних сферах господарювання. Наприклад, відповідно до Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» аудитор набуває право на провадження аудиторської діяльності виключно після підтвердження його кваліфікаційної придатності [13].

Висновки

Вищенаведена полеміка свідчить про відсутність єдиного підходу науковців у сфері економічних та юридичних наук щодо розуміння сутності правовідносин, що являють собою консалтингову діяльність. У науковій літературі така діяльність часто ототожнюється із різними за своєю суттю явищами (наприклад, консультування, коучинг тощо) або ж зводиться до трактування окремого різновиду такої діяльності (наприклад, управлінського).

Визначено критерії для розмежування консалтингової діяльності із близькими по значенню поняттями та термінами, а саме за:

- 1) суб'єктом здійснення діяльності;
- 2) метою та змістом діяльності;
- 3) оплатністю надаваних послуг.

Встановлено, що консалтингова діяльність є особливим видом господарської діяльності, що здійснюється у різних сферах та галузях національної економіки. Запропоновано закріпити таке визначення консалтингової діяльності на нормативно-правовому рівні, **консалтингова діяльність** – це врегульований нормами права вид господарської діяльності, яка здійснюється спеціальними суб'єктами господарювання на професійній основі та полягає у наданні консультаційної послуги замовнику за плату, на підставі договору. Метою консалтингової діяльності є надання одиничних або комплексних рекомендацій замовнику для вирішення конкретних питань або розв'язання проблем. Відповідні положення можуть бути закріплені у Господарському кодексі України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про землеустрій: Закон України від 22.05. 2003 р. № 858-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 36, С. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення 21.06.2022).
2. Про військово-консалтингову діяльність: проект Закону України (реєстр. № 3005). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68041 (дата звернення 21.06.2022).
3. Соуса Г. М. Б. Бізнес-моделі управлінського консалтингу: операції з та для цифрової трансформації. Лісабонський університет. 2018. 97 с. URL: <http://hdl.handle.net/10071/18644>.
4. Шаркова Г. Ю. Договір консалтингу: дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 220 с.
5. Актуальні проблеми господарського права (Особлива частина) : навч. посіб. / за ред. : В. С. Щербини, В. В. Резнікової. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 800 с.
6. Карпенко О. О. Перспективи розвитку консалтингової діяльності в Україні на основі європейського досвіду // *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 27(1). С. 54-58.
7. Ровенська В. В., Дегтярьова К. О. Основи використання консалтингу в управлінні персоналом. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет В.О. Сухомлинського. 2015, № 4. С. 556-561.
8. Національний класифікатор України КВЕД ДК 009:2010 : затв. Наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р.
9. Поєдинок В. В. Інвестиційна діяльність як вид господарської діяльності // *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 131-135.
10. Матвійчук Л. О. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття "господарська діяльність підприємства" // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород, 2017. № 12(2). С. 14-18.
11. Черепанова В. О. Удосконалення теоретичних основ застосування ділового консультування в Україні // *Бізнес Інформ*. 2018. № 2. С. 27-33.
12. Мілаш В. С. Правове регулювання договірних відносин із надання послуг за сучасних ринкових умов // *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2013. № 2. С. 174-184.
13. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018, № 9, С. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення 20.06.2022).